

MIROSLAV SCHÜRER

ZKOUMÁNÍ POSTOJŮ DOSPÍVAJÍCÍ MLÁDEŽE
K POVOLÁNÍ PROVOKAČNÍ METODOU

I. Cíle studie

V této studii se zabýváme zkoumáním postojů k povolání u dospívající mládeže školního věku (tj. ve věku 13—15 let) modifikací provokační metody, kterou jsme původně konstruovali k účelům charakterologické diagnostiky.¹

Cílem níže popsané metody je zjistit u zkoumaných jedinců z hlediska volby povolání:

1. hierarchickou strukturu postojů pubescenta k jednotlivým druhům zaměstnání, tedy strukturu jeho zájmové vyhraněnosti;

2. jeho hodnotící postoje k jednotlivým druhům povolání;

3. kvalitu tendencí postojů (např. k sociální konformitě, integrovanosti nebo k postavení mocenskému, prestižnímu, romantickému, všednímu, namáhavému, nenáročnému, civilnímu, „uniformovanému“ atp., u dívek pak mimoto ještě postoje k povoláním konzervativního nebo emancipačního typu a k zaměstnání všedního, tichého či exhibičního charakteru);

4. rysy temperamentové reaktivity, jak se projevují v odstupňované intenzitě responzí jedince na podněty ve zkoušce;

5. rozsah informovanosti a orientovanosti pubescenta v oblastech různých druhů povolání, jak se projevuje zejména v konsistenci a intenzitě preference či averze volby.

II. Zdůvodnění nové metody

Při zkoumání postojů bylo doposud nejčastěji používáno rozmanitých dotazníkových metod. Jejich nedostatky byly již prokázány v kritických studiích.²

Aplikací provokační metody se snažíme vyhnout se základním nedostatkům dotazníkových metod, které vyžadují intelektuální způsob řešení předložených úkolů, v nichž jde zpravidla o racionální volbu responze na exponovaný podnětový materiál.

Naproti tomu našim principem je „provokovat“ probanda v individuálním osobním kontaktu s experimentátorem (E) k okamžité selektivní reakci na podnět, který má pro probanda určitou emotivní hodnotu; tento podnět je totiž na okamžik hravým způsobem přičten experimentátorem probandovi, který je takto nucen vyrovnat se ihned s touto sugerovanou identifikací, a to v rámci „pravidel hry“. Tato pravidla dovolují odměňovat žádoucí podněty odstupňovanými symbolickými prémie, a nežádoucí podnět opět stejně odstupňovanými symbolickými pokutami. Tím způsobem proband již v samém procesu zkoušky

svou reakci na každý podnět automaticky třídí a kvantifikuje — ovšem jen **orálně**; registraci provádí E. Jelikož E apeluje na probanda přímo, neméně **emotivním** než racionálním způsobem, a snaží se tak o jeho maximální zainteresovanost ve hře, předpokládáme, že se tím snižuje do značné míry možnost event. **simulačních** a chabě motivovaných reakcí probanda.

III. Popis a postup metody

Provokační metoda zkoumání postojů k povolání (PP) je uváděna tím, že E vysvětlí probandovi (resp. zkoumané osobě) (z. o.): „Dávej nyní pozor: budu ti teď předpovídat, čím by ses mohl(a) stát, až vyjdeš školu. Někdy se ti to zaměstnání třeba bude líbit, jindy zase ne. Když se ti bude líbit, dáš za to nějakou kladnou hodnotu — nazveme si ji obecně ‚plus‘, a když se ti nebude líbit, pak zápornou hodnotu nebo pokutu, nazveme si ji zase ‚minus‘.“

Bude-li se ti tedy to zaměstnání, které ti předpovím, jen trochu líbit, řekneš mi, že bys za ně dal(a) jednu ‚plus‘, když bude lepší, dvě ‚plus‘, za ještě lepší nabídneš deset ‚plus‘, když by sis toho zaměstnání už hodně vážil(a), nabídneš za ně sto ‚plus‘, a za nejlepší zaměstnání nabídneš tisíc ‚plus‘.

A naopak, když se ti to zaměstnání nebude zamlouvat, budeš žádat pokutu, opět jednu, dvě, deset, sto nebo i tisíc ‚minus‘, tedy čím horší to bude zaměstnání, tím větší pokutu můžeš požadovat. Rozumíš? —

Kdybys někdy nevěděl(a), co to zaměstnání znamená, tak se mne hned zeptej, ano? Jak se tedy odměníš, když ti řeknu že budeš . . .“

pro chlapce:

1. truhlář
2. rádiomechanik
3. lesník
4. zedník
5. pilot (letec)
6. stavitel (architekt)
7. pokladník
8. učitel
9. inženýr (konstruktér)
10. holič
11. prodavač
12. řidič (šofér)
13. kominík
14. lékař
15. zemědělec (družstevník)
16. automechanik
17. zahradník
18. herec
19. úředník
20. horník
21. krejčí
22. důstojník z povolání
23. soudce

pro dívky:

1. jemná mechanika
2. trenérka (sportovní instruktorka)
3. kadeřnice
4. pradelna
5. lékařka
6. švadlena
7. manekýnka
8. sestra (ošetřovatelka)
9. kuchařka
10. modistka (kloboučnice)
11. zpěvačka
12. uklízečka
13. chemička v laboratoři
14. cukrářka
15. průvodčí
16. učitelka
17. prodavačka v kosmetice
18. herečka (divadelní)
19. sekretářka
20. letuška
21. zahradnice
22. listonoška
23. účetní

pro chlapce:	pro dívky:
24. hlídač	24. žena v domácnosti
25. průvodčí	25. spisovatelka
26. chemik v laboratoři	26. zubařka (dentistka)
27. závozník	27. pilotka
28. listonoš	28. úřednice (písařka)
29. ministr	29. vojačka (důstojnice)
30. námořník	30. filmová herečka
31. kreslič (výtvarník)	31. vychovatelka
32. vrátný	32. příslušnice VB
33. soustružník	33. klavíristka
34. topič a údržbář	34. knihovnice
35. spisovatel	35. pokladní
36. kuchař	36. porodní asistentka
37. strážník (příslušník VB)	37. baletka
38. zpěvák	38. ministryně
39. zubař (dentista)	39. krmička
40. strojívedce	40. řidička
41. číšník	41. servírka (číšnice)
42. knihovník	42. reportérka
43. účetní	43. družstevnice v zemědělství
44. reportér	44.a hlasatelka v televizi
	44.b hlasatelka v rozhlase
45. nakladač písku	45. traktoristka
46. cukrář	46. právnička
47. přírodovědec	47. návrhářka (šatů)
48. instalatér (klempíř)	48. balička
49. trenér (sport. instruktor)	49. kreslička
50. traktorista	50. vedoucí prodejny
51. tatínek dětí	51. maminka dětí

IV. Poznámky k sestavě inventáře podnětů

Inventář uvedených verbálních podnětů obsahuje 50 označení vykonavatelů různých druhů zaměstnání mužských (pro chlapce) a 50 ženských (pro dívky). Podnět 51 („tatínek“, „maminka“) má u obou pohlaví zkoumat postoje k rodičovskému postavení.

Vedle podnětů, označujících reálná, pravděpodobná povolání, byla zahrnuta do inventáře i označení některých druhů zaměstnání pro chlapce či děvče bezprostředně nedosažitelných nebo sotva dosažitelných (pro chlapce např. „ministr“, „letec“, „námořník“ nebo i „vrátný“ — pouze invalidní zaměstnání, pro dívky např. „ministryně“, „filmová herečka“, „televizní hlasatelka“ apod.), a to z důvodů, uvedených výše pod záhlavím I, 3. Mimoto obsahuje inventář i označení vykonavatelů příbuzných druhů zaměstnání za účelem zkoumání konsistentních nebo inkonsistentních tendencí probanda, a to jednak vzhledem k jeho zájmové vyhraněnosti a jiným charakterovým rysům (srov. výše sub. I, 5) a tendencím, jednak za účelem ověřování spolehlivosti zkoušky. Takovýmito příbuznými podněty jsou např. „úřednice“ — „sekretářka“ — „účetní“ — „pokladní“,

nebo „divadelní herečka“ — „filmová herečka“ — „zpěvačka“ — „televizní hlasatelka“, částečně i „manekýnka“ a „baletka“ ve vztahu k „exhibičnímu“ zaměstnání, nebo „krmička“ — „družstevnice“, „řidič“ — „traktorista“, částečně i „strojvůdce“, nebo „lékař“ — „zubař“ apod.

Podněty následují po sobě záměrně asystematickým způsobem, aby se z. o. neuchýlila ke stereotypnímu reagování (vzrůstajících, stejných nebo klesajících odměn či pokut). Naším záměrem je, aby se z. o. při každém novém podnětu rozhodla nezávisle vždy znovu pro určitý stupeň odměny nebo pokuty, a to pokud možno bez pomoci jakéhokoli jiného racionálního vodítka než své osobní zájmové vyhraněnosti, resp. podle své osobní intelektové a charakterové konsistence, jakož i podle svého temperamentu — v tomto směru zejména co do výše odměn a pokut (srov. výše sub I, 4).

V. Systematický přehled inventáře podnětů

Zastoupení jednotlivých druhů zaměstnání v inventáři verbálních podnětů a jejich hypotetický psychologický význam v představách dospívající mládeže (motivační asociace).

A. Pro chlapce: zaměstnání

- a) namáhavé manuální:
 - zedník — práce na stavbách, prvek konstruktivity
 - horník — prvek přitažl.: společen. závažnost, prestiž, prvek nepřízn.: zdravot. a život. riziko, „učerněnost“, těžká práce pod zemí
 - nakladač — učebně nenáročný, bez prestiže
- b) méně namáhavé:
 - topič — přitažl. prvek: práce s ohněm
 - závozník — přitažl. prvek: spolujízda autem
- c) zaměstnání v přírodě:
 - zemědělec — namáhavé
 - zahradník — přitažl. prvek: pěstování rostlin
 - lesník — přitažl. prvek: práce v lese, styk se zvěří
- d) manuální s prvkem speciální dovednosti:
 - komíník — práce ve výšce s život. rizikem, „učerněnost“, exkluzivnost zaměstnání
 - instalatér — montážní práce, prvek konstrukt.
 - truhlář — obrábění dřev. materiálu, prvek konstrukt.
 - kuchař — příprava jídel — prvek senzuální
 - holič — obsluha sociální, (estetický prvek?)
- e) zaměstnání specializovaná v oblasti technologie a vědy:
 - kreslič — rýsování, postulát pečlivé preciznosti
 - soustružník — konstrukt. práce s kovomateriálem, u stroje
 - automechanik — konstrukt. práce, montážní práce s motory, u automobilů
 - rádiomechanik — jemná montážní práce elektrotechn.
 - chemik — jemná experimentální práce přírodověd.

- f) zaměstnání s těžištěm v řízení a ovládání strojů s asociacemi rychlého pohybu prostorem:
 pilot — romantické, prvek rizika (nebezpečí)
 řidič — přitažl. prvek: práce s automob., prvek rizika (nebezpečí)
 strojvůdce — přitažl. prvek: práce s lokomotivou, prvek rizika (nebezpečí)
 traktorista — ovládání stroje pomalejšího, práce v zemědělství (srov. sub c)
- g) zaměstnání s těžištěm v sociálním styku s lidmi (v jejich obsluze):
 číšník — asociace: život v prostředí hostince, jídla a nápoje
 cukrář — asociace: sladkosti, prvek obchodu
 prodáváč — asociace: obchodní styk a činnost
 (holič — část. sociální prvek — srov. sub d)
- h) zaměstnání uniformované:
 průvodčí — asociace s doprav. prostředky, část. mocenské
 listonoš — asociace s poštou
 námořník — romantické s prvkem exotiky a rizika
- i) = h) — s těžištěm v mocenském postavení:
 důstojník — s přitažl. prvkem vojenství
 strážník — prvek mocensko-protektorský
 hlídač — s prvkem nenáročnosti učební
 vrátný — s prvkem nenáročnosti (klidného a pohodlného zaměstnání)
- j) zaměstnání úřednická:
 úředník — sedavé, „tiché“ zaměstnání
 účetní — sedavé, „tiché“, asociace: počítání
 pokladní — sedavé. asociace: počítání, mocenský prvek (ovládání peněz)
 knihovník — literární asociace
- k) zaměstnání odborné inteligence s asociací sociálního prestiže:
 stavitel — s asociací technické inteligence (stavby)
 inženýr — s asociací technické inteligence (konstrukce)
 lékař — prestižně-mocenský prvek (ovládání zdraví, společenské postavení)
 zubař — prestižně-mocenský, prvek operatérský (manuální zručnost)
 soudce — prestižně-mocenský prvek (moc nad osudem lidí)
 učitel — prestižně-mocenský prvek (moc nad dětmi), sdělování znalostí
 přírodovědec — vědecké bádání
 ministr — vysoké mocenské postavení — prestiž i odpovědnost
- l) zaměstnání umělecká:
 herec — exhibiční, zájem o divadlo
 zpěvák — exhibiční, zájem o hudbu
 reportér — exhibiční s prvky řečnické a literární dovednosti, „rušné“
 spisovatel — literární, „tiché“ ale prestižní
- m) zaměstnání sportovní:
 trenér — zájem o sport

- B. Pro dívky: zaměstnání
- a) namáhavé manuální:
 - pradlena — učebně nenáročné, bez prestiže
 - uklízečka — učebně nenáročné, bez prestiže
 - b) méně namáhavé:
 - žena v domácnosti — domácí práce, prac. samostatnost, finančně-hosp. závislost, rodinné asociace, bez prestiže, učebně nenáročné
 - balíčka — manuální, učebně nenáročné, asociace s rychlým provozem sériové výroby
 - manekýnka — exhibiční, učebně nenáročné a fyzicky „nenamáhavé“
 - c) zaměstnání v přírodě:
 - družstevnice — namáhavé
 - krmička — obsluha zvířat
 - zahradnice — pěstování rostlin
 - d) manuální s prvkem speciální dovednosti:
 - švadlena — sedavé, tiché, trpělivé, zájem o odívání
 - kadeřnice — péče o krásu, obsluha sociální
 - návrhářka — péče o krásu a odívání, výtvarnický prvek
 - kuchařka — příprava pokrmů, prvek senzuální, asoc. s prací v domácnosti
 - e) zaměstnání specializovaná v oblasti technologie a vědy:
 - kreslička — rýsování, postulat pečlivé preciznosti, tiché
 - jemná mechanika — konstrukt. práce s kovomateriálem, u strojů
 - chemička — jemná experimentální práce přírodověd.
 - f) zaměstnání s těžištěm v řízení a ovládní strojů s asociacemi rychlého pohybu prostorem:
 - pilotka — romantické, prvek rizika
 - řidička — jízda autem, prvek rizika
 - traktoristka — ovládní pomalejšího stroje, práce v zemědělství (srov. sub c)
 - g) zaměstnání s těžištěm v sociálním styku s lidmi (v jejich službě):
 - servírka — asoc. se životem v prostředí hostince, pokrmy a nápoje
 - cukrářka — sladkosti; prvek obchodování, senzuální
 - vedoucí prodejny — prvek obchodování a mocenský, resp. prestižní
 - prodávačka v kosmetice — prvek obchodování a péče o krásu
 - modistka — prvek obchodování a péče o krásu (v odívání)
 - h) zaměstnání uniformované:
 - listonoška — asoc. s poštou, bez prestiže
 - průvodčí — asoc. s doprav. prostředky, část. mocenské, nepřitažl. prvek: nedostatek usedlosti apod.
 - letuška — romantické i riskantní, souč. zam. s nedostatkem usedlosti
 - i) = h) s těžištěm v mocenském postavení:
 - důstojnice — život mezi vojáky, vyrovnání se mužům?
 - příslušnice VB — prvek mocensko-protektorský, vyrovnání se mužům
 - j) zaměstnání úřednická:
 - úřednice — sedavé, „tiché“, trpělivé

sekretářka — sedavé, „tiché“, asociace diplomaticko-sociálních styků
 účetní — sedavé, „tiché“, asociace: počítání
 pokladní — sedavé, „tiché“, asociace mocenské — ovládání peněz
 knihovnice — literární asociace, tiché

k) zaměstnání odborné inteligence s asociací sociálního prestiže:

právníčka — (asociace: soudní)

ministryně — vysoké mocenské postavení (prestíž i odpovědnost)

kk) zaměstnání sociálně zdravotní a výchovy dětí:

lékařka — mocensko-prestižní prvky (ovládání zdraví, společenské postavení)

zubařka — mocensko-prestižní prvky, operátorský prvek (manuální zručnost)

porodní asist. — operátorský prvek (manuální zručnost, asoc. gynecolog.)

sestra — zdravotní a sociální péče, filantropický prvek, maternální asociace, sňatkové vyhlídky?

učitelka — prvek maternální i mocenský, sdělování znalostí

vychovatelka — maternální a mocenský asoc. (práce s dětmi)

l) zaměstnání umělecká:

el) exhibiční:

zpěvačka — ve specializované hudební oblasti

klaivistka — ve specializované hudební oblasti

herečka — v dramatické (exkluzivnější) oblasti

herečka filmová — v populární dramatické oblasti, romantický prvek

baletka — exhibice v divadelní a taneční oblasti

hlasaatelka — telev. — exhibice v populárně-masovém mediu — srov. filmová herečka

reportérka — část. exhibiční, část. literární, ale „rušné“ (prvek řečnické dovednosti)

ll) literární tiché:

spisovatelka — romantický prvek, tiché, ale prestižní

m) zaměstnání sportovní:

trenérka (sportovní instruktorka) — zájem o sport.

VI. Experimentální výsledky dosavadního výzkumu

VI/1 — Využití metody pro individuální diagnostiku

A. Ukázky výsledné hierarchie zájmových postojů u chlapců:

a) O. S., ve věku 13,6 (otec kuchař, matka pošt. manipulátka), školní prospěch: ve všech předmětech výborný, pouze v čes. jazyce chvalitebný (2. st.).

Při zkoušce je ochotný, kooperativní, usměvavý, dlouho rozvažuje (poměrně dlouhé latence — až 30"—40" zejména u podnětů:

3. — lesník	(responze 2+)	19. — úředník	10—
4. — zedník	10—	32. — vrátný	1 000—
11. — prodavač	2—	35. — spisovatel	10+
14. — lékař	2+	37. — strážník (VB)	10+
18. — herec	10—		

Utříděná hierarchická struktura jeho postojů k povolání

(úroveň = stupeň]	(odměny = +)	(pokuty = -)	(Celk. poměr + : -)
1000	chemik	hlídač, vrátný	1 : 2
100	radiomechanik, pilot, řidič, auto- mechanik, soustružník, stroj- vůdce, přírodovědec (tatínek)	truhlář, učitel, holič, komi- ník, krejčí, soudce, topič, reportér, nakladač	7 : 9
10	pokladník, inženýr (konstr.), námořník, spisovatel, strážník, zpěvák, čišník, knihovnik, traktorista	zedník, herec, zemědělec, úředník, horník, kreslič, zubař, trenér	9 : 8
2	lesník, stavitel, lékař, zahradník, důstojník, závozník, listonoš, kuchař, účetní, cukrář, insta- latér	prodavač, průvodčí, ministr	11 : 3
Celkem			28 : 22

Kontrolní dotaz: čím by chtěl být sám? „Chemikem nebo fyzikem“. Proč? „Rád zkoumám, z čeho je všechno složeno. Doma mám různé sloučeniny a zku-
mavky ...“

Rozbor zájmové struktury chlapce:

i) po stránce formální:

Chlapec O. S. využívá 4 z 5 možných hodnotících úrovní (opomíjí nej-
nižší úroveň pro kladné i záporné odplaty). Zato však využívá ostatních čtyř
celkem rovnoměrně a šetří užití nejvyšší retribuční úrovně skutečně jen pro
maximálně a minimálně přitažlivá povolání: maximální kladnou odměnu udě-
luje jen jednomu povolání — „chemik“ (1000+) maximální zápornou odplatu
jen dvěma zaměstnáním — (1000-) „hlídač“ a „vrátný“ (srov. obsahový rozbor
níže).

Vyšší a střední hodnotící úrovně (100, 10) jsou opět zastoupeny přibližně
rovnoměrně, tentokrát již početněji, v odměnách kladných i záporných (7 : 9
v oboru 100, 9 : 8 v oboru 10). Úroveň nižších odměn kladných (2+) je sice za-
stoupena nejpočetněji (11), pro nežádoucí povolání však chlapec používal střed-
ních a vyšších retribučních stupňů, takže nižší záporné stupně jsou u něho za-
stoupeny jen na druhé úrovni, a to třemi responzemi (3 × 2-).

U chlapce celkem mírně převažuje kladné hodnocení uvedených druhů povo-
lání v poměru 28 : 22, nežádoucí povolání jsou však o něco častěji hodnocena
vysokými stupni, takže na nejvyšších hodnotících úrovních převažují záporné
pokuty v malé míře nad kladnými odměnami (v oboru 1000: 1+ : 2-, v oboru
100: 7+ : 9-), a na střední úrovni (10) je již poměr kladných a záporných odplat.

vyrovnaný, s nepatrnou převahou ve prospěch odměn kladných (v oboru 10: 9+ : 8—).

ii) po stránce obsahové

je chlapcova diferenciacce důsledná z hlediska jeho osobních zájmových postojů. Zařazení „chemika“ do nejvyšší kladné úrovně odpovídá jeho spontánní volbě (viz kontrolní dotaz po skončení zkoušky). V nejvyšší záporné úrovni se pak ocitají společně „hlídač“ a „vrátný“, zaměstnání navzájem si příbuzná svými asociačními prvky „nekvalifikovanosti“ a „nenáročnosti“, jakož i momentem mocenským. V tomto směru je pro chlapce příznačné, že i vysoce prestižní mocenské zaměstnání „ministr“ je hodnoceno záporně, i když na mnohem nižší úrovni (2—). V souvislosti s tím také „učitel“ a „soudce“ mají pro chlapce stejně málo přitažlivou hodnotu jako „truhlář“, „holič“, „kominík“, „krejčí“, „topič“ nebo „nakladač“ (100—).

Naproti tomu povolání v oblasti technologie, vědy a ovládání strojů („radiomechanik“, „soustružník“, „automechanik“, „pilot“, „řidič“, „strojvůdce“, „přírodovědec“) se ocitají shodně na druhé nejvyšší kladné hodnocené úrovni (100+). Že však chlapec hodnotí především technickou náplň povolání a nikoli sociálně-prestižní postavení jeho vykonavatele, o tom svědčí jednak výše uvedené záporné hodnocení zaměstnání jako „učitel“, „soudce“ nebo „ministr“, jednak poměrně nízké, i když kladné hodnocení povolání jako „stavitel“, „lékař“ nebo „důstojník“, která se v jeho preferenční struktuře dostávají na stejnou úroveň jako „lesník“, „zahradník“, „závozník“ aj. (totiž na úroveň 2+).

P o z n.: Charakterologicko-diagnostický význam hierarchické struktury zájmových postojů v aspektu formálním i obsahovým bude snad prohlouben plánovanou standardizací provokační zkoušky PP, resp. jejím ověřením na reprezentativním počtu případů školní mládeže normální i difilcní.

b) J. V., ve věku 13,7 (otec právník, matka úřednice) školní prospěch ve všech předmětech výborný. Při zkoušce je ochotný, kooperativní a rozhodný. Uvádíme utříděnou hierarchickou strukturu jeho postojů k povolání jako ukázkou poněkud jiné diferenciacce (rozptylu responzí):

(úroveň)	(odměny kladné = +)	(pokuty = -)	(celkový poměr)
1000			0 : 0
100	radiomechanik, pilot, automechanik, herec, spisovatel, přírodovědec (talínek)	kreslič, nakladač	6 : 2
10	lesník, inženýr, lékař, úředník, chemik, ministr, námořník, trenér	kominík; vrátný	8 : 2
2	stavitel, pokladník, řidič, horník, soudce, kuchař, strážník, zubař, strojvůdce, reportér, cukrář, instalatér	hlídač, průvodčí	12 : 2
1	truhlář, holíč, krejčí, prodavač, zemědělec, zahradník, důstojník, závozník, listonoš, soustružník, topič, zpěvák, účetní	zedník, učitel, číšník, knihovník, traktorista	13 : 5
		Celkem	39 : 11

Kontrolní dotaz: čím by chtěl být sám? „Výzkumník v přírodních vědách — v oboru biologie nebo astronomie.“

B. Ukázky výsledné hierarchie zájmových postojů u dívek:

a) B. T., ve věku 14,5 (otec tech. úředník, matka dělnice), školní prospěch průměrný. Jemná a vážná, při zkoušce kooperativní. Uvádíme utříděnou hierarchickou strukturu jejích postojů k povolání jako ukázkou vyspělé, vyrovnané a symetricky vyvážené diference:

(Úroveň hodnot)	(Odměny +)	(Odměny —) pokuty	(Celkový poměr)
1000	vychovatelka, kreslička (pozem. stav.) (maminka)	uklízečka, družstevnice	2 : 2
100	učitelka (mat. šk.), ošetřovatelka, žena v domácnosti (kreslička strojir.)	pradlena, listonoška, čišnice, zubařka, manekýnka, baletka, hlasatelka televize	3 : 7
10	lékařka, právnička, úřednice, jemná mechaňka, klaviristka, pilotka, trenérka	kadeřnice, modistka, herečka, důstojnice, reportérka, spisovatelka, návrhářka, krmíčka, balička, průvodčí	7 : 10
2	pokladní, účetní, ministryně, chemička, švadlena, prodavačka kosm., letuška	zahradnice, knihovnice, porod. asistentka, řidička, traktoristka	7 : 5
1	kuchařka, cukrářka, sekretářka, vedoucí prodejny, příslušnice VB, filmová herečka, zpěvačka		7 : 0
Celkem			26 : 24

Kontrolní dotaz: čím by chtěla sama být? „Kresličkou v pozemních stavbách nebo učitelkou v mateřské školce“. Proč? „Baví mě rýsování a mám ráda děti.“

Rozbor struktury zájmových postojů děvčete po stránce formální by ukázal značnou podobnost se strukturou chlapce O. S. (uvedeno výše pod A, a). Po stránce obsahové projevuje v ní děvče dosti vysokou zájmovou důslednost. Vedle individuálně preferovaného zaměstnání kresličky obsahují obě nejvyšší úrovně kladného hodnocení povolání, navzájem příbuzná svým zaměřením sociálně-výchovné, resp. zdravotní péče, zejména ve vztahu k péči o dítě (vychovatelka, učitelka mateř. šk., žena v domácnosti, ošetřovatelka; také „maminka“ je hodnocena maximálně kladně na téže úrovni). Naproti tomu populární dívčí zaměstnání s prvky exhibičním, jako „manekýnka“, „baletka“, „televizní hlasatelka“, jsou v tomto případě dosti kategoriicky odmítána (hodnot. úroveň —100 —), podobně na úrovni o stupeň nižší „herečka“, ale i „reportérka“, „kadeřnice“ a „modistka“ a ovšem i „důstojnice“ (úroveň — 10—), kdežto „příslušnice VB“ a pak „filmová herečka“ a „zpěvačka“ jsou hodnoceny sice kladně, ale na nejnižší úrovni (1+).

b) Jako příklad asymetrického rozptylu responzí (vzhledem k poměru kladných a záporných reakcí) uvádíme strukturu zájmových postojů J. S., ve věku 14 let, (oba rodiče profesionální fotografové). Drobná astenička s průměrným školním prospěchem, při zkoušce kooperativní.

(úroveň hodnot)	(odměny +)	(odměny -)	(celk. poměr)
1000	lékačka, zubačka		2 : 0
100	ošetřovatelka, učitelka, spisovatelka, porodní asistentka		4 : 0
10	vychovatelka, klavíristka, ministryně, reportérka, trenérka, prodavačka kosmet., (maminka), sekretářka, úřednice, pokladní, právníčka, kreslička, chemička		12 : 0
2	přísl. VB, knihovnice, účetní		3 : 0
1	uklízečka, servírka, traktoristka	26 : 3
			47 : 3

(Pouze „uklízečka“, „servírka“ a „traktoristka“ jsou pokutovány, a to na úrovni 1—).

Poměr odměn a odplat na jednotlivých úrovních je tedy:

na úrovni	
1000	2 : 0
100	4 : 0
10	12 : 0
2	3 : 0
1	26 : 3

Celkem 47 : 3

Kontrolní dotaz: čím by chtěla sama být? — Fotografkou (otec i matka jsou profesionálními fotografy, ale „baví ji to vůbec“).

Ve zkoušce projevuje děvče opět dosti vysokou zájmovou důslednost. Povolání zdravotní a sociálně výchovná jsou odměňována shodně nejvyššími stupni. „tichá“ úřednická povolání jsou pak kladně odměňována shodně jedním (středním) stupněm (10+): „sekretářka“, „úřednice“, „pokladní“, částečně i „právníčka“, kdežto „účetní“ je odměňována hodnotou jen o stupeň nižší (2+), podobně jako „vychovatelka“ je odměňována na vyšší úrovni (10+) hodnotou jen o stupeň nižší než „učitelka“ (100+).

c) Jako příklad extrémně orientovaných odměn a odplat s převahou záporných zájmových postojů uvádíme V. L., ve věku 14,5 let (otec stavbyvedoucí, nyní hlídač, matka úřednice). Astenička, úzkostný postoj, při zkoušce vážná.

Poměr odměn a odplat na jednotlivých úrovních:

na úrovni	
1000	8 : 8
100	8 : 7
10	1 : 9
2	2 : 3
1	2 : 2
Celkem	21 : 29

Utlídněná hierarchická struktura zájmových postojů dívků V. L.

(úroveň)	(odměny +)	(pokuty -)	(celk. poměr)
1000	lékařka, učitelka, sekretářka, účetní, úřednice, knihovnice, návrhářka, kreslička	uklizečka, herečka, zahradnice, listonoška, důstojnice, krmička, servírka, traktoristka	8 : 8
100	spisovatelka, právnička, zubařka, klavíristka, pokladní, telev. hlasatelka, balička, žena v dom. (matka)	(?) manekýnka, film. herečka, reportérka, porod. asistentka, družstevnice, prodavačka kosm., vedoucí prodejny	8 : 7
10	chemička	pradlena, švadlena, modistka, průvodčí, (?) letuška, pilotka, řidička, ministryně, baletka	1 : 9
2	cukrářka, vychovatelka	kuchařka, kadeřnice, příslušnice VB	2 : 3
1	ošetřovatelka, jemná mechanička	zpěvačka, trenérka	2 : 2
Celkem			21 : 29

Kontrolní dotaz: čím by chtěla být sama? Vychodit obchodní školu nebo hospodářskou školu, pak snad účetní... (?) Nic těžkého nemůže dělat. „Jsem astmatička. V JZD nemůžu dělat, jako malá jsem měla vykloubenou nohu...“

Pozn. k obsahovému rozboru: Zřetelný „invalidní postoj“, až hypochond.

„Pilotka“, „letuška“, „řidička“ shodně odmítány na téže záporné úrovni jako nebezpečné (10—). Z podobných důvodů hodnotí děvče většinu zaměstnání záporně. O její snížené informovanosti (viz výše sub I, 5) svědčí její neznalost výrazů jako „manekýnka“, „letuška“, na které se dotazuje („Co to je?“).

VI/2: Možnosti využití metody pro sociálně-psychologický výzkum

C. Popularita jednotlivých povolání, jak se obráží v preferenci, resp. averzi u 37 žáků 8. třídy ZDS v Brně ve škol. roce 1960/61 podle poměru kladných a záporných responzí:

Stupeň popular.	Zaměstnání (povolání)	Pořadí v invent.	Poměr resp. + : - celkem	Počet extrémních	
				odměn 1000+	odplat 1000-
1.	a) automechanik	(16)	37 : 0	12	—
	b) radiomechanik	(12)		7	—
	c) inženýr	(9)		7	—
	d) lesník	(3)		3	—
	e) tatínek	(51)		(12)	—
2.	a) stavitel	(6)	36 : 1	4	—
	b) přírodovědec	(47)		3	—
	c) důstojník	(22)		1	—
	d) strážník (VB)	(37)		1	—
3.	a) chemik	(26)	35 : 2	5	—
	b) soustružník	(33)		3	—
	c) reportér	(44)		3	—
	d) řidič	(12)		2	—
4.	a) pilot	(5)	34 : 3	5	—
	b) lékař	(14)		3	—
	c) trenér	(49)		3	—
5.	a) námořník	(30)	32 : 5	4	—
6.	a) ministr	(29)	31 : 6	3	—
	b) úředník	(19)		1	—
7.	a) strojívedce	(40)	30 : 7	1	—
	b) účetní	(43)		—	—
8.	a) herec	(18)	29 : 8	2	—
	b) závozník	(27)		1	—
	c) spisovatel	(35)		1	—
9.	a) soudce	(23)	28 : 9	1	—
	b) traktorista	(50)		1	—
	c) pokladník	(7)		—	—
10.	a) zpěvák	(38)	27 : 10	4	1
	b) cukrář	(46)		—	—
11.	a) instalatér	(48)	26 : 11	2	—
	b) zahradník	(17)		1	—
12.	a) zubař	(39)	25 : 12	2	—
	b) topič	(34)		1	—
	c) kuchař	(36)		1	—
	d) truhlář	(1)		—	—
	e) učitel	(8)		—	—
	f) knihovník	(42)		—	—
13.	a) kreslič	(31)	24 : 13	—	1
14.	a) zemědělec	(15)	23 : 14	—	—
	b) číšník	(41)		—	—
15.	a) zedník	(4)	22 : 15	—	—
16.	a) holič	(10)	21 : 16	—	—
	b) prodavač	(11)		—	—
	c) vrátný	(32)		—	1
17.	a) horník	(20)	20 : 17	1	2
18.	a) krejčí	(21)	18 : 19	—	—
	b) listonoš	(28)		—	—
19.	a) hlídač	(24)	17 : 20	1	1
20.	a) průvodčí	(25)	16 : 21	—	—
21.	a) kominík	(13)	13 : 24	—	—
22.	a) nakladač	(45)	10 : 27	—	(1)

Stupěň popular.	Zaměstnání (povolání)	Pořadí v invent.	Poměr responzí + : - celkem	Počet extrémních	
				odměn (1000+)	odplat (1000-)
1.	chemička	(13)	41 : 0	4	—
2.	lékařka	(5)	40 : 1	10	—
3.	a) letuška	(20)	39 : 2	5	—
	b) sestra ošetř.	(8)		3	—
4.	a) učitelka	(16)	38 : 3	7	1
	b) vychovatelka	(31)		4	—
	c) telev. hlasatelka	(44)		3	—
5.	a) film. herečka	(30)	37 : 4	8	—
	b) sekretářka	(19)		3	—
5,5	a) ved. prodejny	(50)	36 : 4	3	—
	b) právnička	(46)		2	—
6.	pilotka	(27)	36 : 5	3	—
6,5	návrhářka	(47)	35 : 5	3	—
7.	a) herečka	(18)	35 : 6	8	1
	b) trenérka	(2)		2	—
	c) prodavačka kosm.	(17)		2	—
	d) cukrářka	(14)		1*	—
7,5	reportérka	(42)	34 : 6	1*	—
8.	a) kreslička	(49)	34 : 7	5	—
	b) manekýnka	(7)		4	—
	c) jem. mechanička	(1)		3	—
9.	a) ministryně	(38)	33 : 8	3	—
	b) úřednice	(28)		3	—
	c) spisovatelka	(25)		2	—
	d) účetní	(23)		1	—
	e) matka	(51)		(7)	(-)
10.	a) baletka	(37)	31 : 10	5	—
10,5	zpěvačka	(11)	30 : 10	4	—
11.	klavíristka	(33)	30 : 11	1	—
12.	a) knihovnice	(34)	29 : 12	2	—
	b) řidička	(40)		1*	—
	c) švadlena	(6)		—	—
13.	zubařka	(26)	28 : 13	4	—
13,5	pokladní	(35)	27 : 13	1*	—
14.	a) příslušnice VB	(32)	27 : 14	4	1
	b) kadeřnice	(3)		1	—
14,5	žena v domácnosti	(24)	26 : 14	5	1
15.	a) průvodčí	(15)	26 : 15	1*	—
	b) servírka	(41)		1	2
	c) kuchařka	(9)		—	—
16.	zahradnice	(21)	24 : 17	1*	2
17.	modistka	(10)	23 : 18	—	—
18.	porod. asistentka	(36)	22 : 19	—	2
19.	důstojnice	(29)	21 : 20	2	1
20.	balička	(48)	17 : 23	—	—
21.	krmička	(39)	16 : 24	1*	4
22.	družstevnice	(43)	16 : 25	1*	3
22,5	traktoristka	(45)	15 : 25	1*	2
23.	listonoška	(22)	15 : 26	1*	2
24.	pradlena	(4)	10 : 31	—	3
25.	uklížečka	(12)	9 : 32	—	5

*) Vesměs responze dívky M. V., jejíž reakce se pohybují výhradně na nejvyšších úrovních odměn:

na úrovni 1000 ... 32 : 0 (32+ až 33+ včetně č. 51: maminka)

100 ... 17 : 0

10 ... 1 : 0 (32+ až 33+ porodní asistentka)

Celkem 50 : 0

Frekvence extrémních záporných odplat (1000 —):

Zk. os.	Zaměstnání				Celkem pokut 1000 —
	horník (20) vrátný (32)	hlídač (24) kuchař (36)	kreslíč (31) zpěvák (38)	nakladač (45)	
O. S.	32	24		45	3
M. K.			31		1
Z. H.	20	36	38		3
O. M.	20				1
20 — (2×) 24 — 1× 31 — 1×, 32 — 1×, 36 — 1×, 38 — 1×, 45 — 1×					

D. Popularita jednotlivých povolání, jak se odráží v preferenci, resp. averzi u 40—41 žáků 8. tříd ZDŠ v Brně ve škol. r. 1960/61 podle poměru kladných a záporných responzí:

Frekvence extrémních záporných odplat (1000—) u 41 dívek:

Zk. os.	Zaměstnání (s indexem pořadí v inventáři)	Celkem pokut 1000—
	pradlena (4) uklízečka (12) učitelka (16) herečka (18) zahradnice (21) listonoška (22) žena v dom. (24) důstojnice (29) přísl. VB (32) porod. asist. (36) krmička (39) servírka (41) družstevnice (43) traktoristka (45)	
1. M. S.	(4) (12) (16)	3
2. V. P.	(4) (12) (21) (22)	6
3. O. P.	(4) (32) (39) (41) (43) (45)	6
4. B. T.	(12) (43)	2
5. V. L.	(12) (18) (21) (22) (29) (39) (41) (45)	8
6. H. P.	(12) (39)	2
7. M. N.	(24)	1
8. A. P.	(36)	1
9. J. K.	(36)	1
Rozbor:	(12) ... 5× (21) ... 2× (16) ... 1× (39) ... 4× (22) ... 2× (18) ... 1× (4) ... 3× (41) ... 2× (24) ... 1× (43) ... 3× (45) ... 2× (29) ... 1× (36) ... 2× (32) ... 1×	

Tabulka ad D)
Frekvenční distribuce počtu pozitivních responzí

	U chlapců (N = 37),	U dívek (N = 41),	U chlapců a dívek (N = 78)
Počet poz. responzí:			
49—50		6	12
47—48	1	2	3
45—46		4	8
43—44		4	7
41—42		3	
39—40		1	1
37—38	3	2	5
35—36	2	3	5
33—34	1	3	4
31—32	1	3	2
29—30		3	6
27—28		1	5
25—26		1	6
23—24	2	2	4
21—22	—	6	3
19—20	1	2	
17—18			
15—16		1	1
	Mdn = 38,5	Mdn = 37,3	Mdn = 37,8

Z celkového počtu 41 dívek 9 použilo negativních responzí nejvyšší úrovně (1000—), a to jedna osmkrát

(1 . . . 8×) (pro 8 zaměstnání)
dvě šestkrát (2 . . . 6×) 6
jedna třikrát (1 . . . 3×) 3
dvě dvakrát (2 . . . 2×) 2
tři jednou (3 . . . 1×) 1

Přitom z celkového počtu 50 zaměstnání bylo těmito dívkami odměněno negativní úrovní nejvyšší (1000—)

jedno zaměstnání pětkrát (uklízečka) 1 . . . 5×
jedno čtyřikrát (krmička) 1 . . . 4×
dvě třikrát (družstevnice) 2 . . . 3×
pět dvakrát (pradlena) 5 . . . 2×
pět jednou (viz výše) 5 . . . 1×

Naproti tomu z celkového počtu 37 chlapců pouze 4 použili negativních responzí nejvyšší úrovně (1000—), a to

dva třikrát (pro 3 zaměstnání) 2 . . . 3×
a dva jednou (pro 1 zaměstnání) 2 . . . 1×

přitom z celkového počtu 50 zaměstnání bylo těmito chlapci odměněno negativní úrovní nejvyšší úrovně (1000—)

jedna profese (horník) dvakrát 1 . . . 2×
a šest profesí (viz výše) jednou 6 . . . 1×

Vzhledem k malému počtu případů jsme prozatím ještě upustili od podrobnějšího statistického zpracování výsledků, v dalším výzkumu si však povšimneme některých rysujících se tendencí, které vyplývají z dosavadního zkoumání. Nyní na ně jen stručně poukážeme:

a) vyšší náchylnost dívek než chlapců k extrémním rezpozím (negativním),

b) tendence ke konsistentní umírněné nebo naopak extrémní reaktivitě jednotlivců (např. z 9 dívek, které použily nejvyšší úrovně pro negativní rezpozce, jich 6 reagovalo tímto způsobem vícekrát než jednou; srv. rovněž rezpozce dívky M. V. (výše), která se omezila takřka pouze na extrémní pozitivní rezpozce:

$$\begin{aligned} 100+ & \dots 32/33 \times \\ 100+ & \dots 17 \times \end{aligned}$$

$$10- \dots 1 \times$$

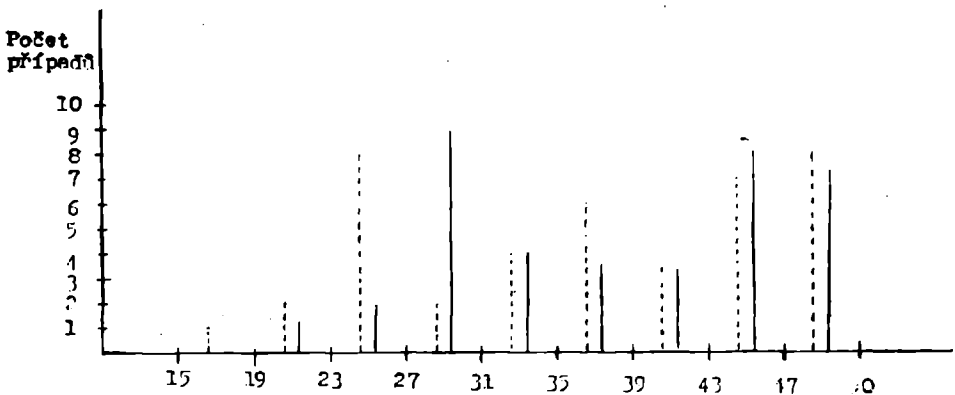
c) konsistence extrémních pozitivních rezpozí u dívek pro zaměstnání s dominantním exhibičním prvem; dosavadní výsledky:

Zk. os.	Gek. Poměr resp. + : -	Manekýnka (7)	Zpěvačka (11)	Herečka (18)	Film. herečka (30)	Baletka (37)	Tel. hlas. (44)	Důst. (29)	Přisl. VB (3)
V. P.	36 : 14	1000+	1000+	1000+	1000+	100+	100+	100+	100+
J. Z.	37 : 13	1000+	10+	1000+	1000+	100+	100+	10+	10+
J. P.	24 : 26	1000+	2+	2+	100+	2+	100+	10+	10-
J. K.*)	26 : 24	1000+	100-	1000+	1000+	100+	100+	100-	10-

rozhlasová blasatelka: J. P. 1+ (pouze!)
J. K. 100+

*) Srovnaj výše rezpozce těchto dívek v pořadí 2. a 9. (extrémní negat. resp.).

d) frekvence poměru kladných a záporných rezpozí u chlapců a dívek. Dosavadní výsledky:



Graf č. 1.

Počet kladných rezpozí na 50 podnětů (druhů zaměstnání)
 u 37 chlapců (—————) Mdn = 38,5, a
 u 41 dívek (-----) Mdn = 37,3
 (společný Mdn = 37,8)

Uvedené výsledky naznačují, že při výzkumu širšího rozsahu získáme pravděpodobně bimodální distribuční křivku poměru pozitivních a negativních responzí, přičemž vyšší moda bude představovat počet jedinců, kteří nepoužívají žádné nebo téměř žádné negativní responze, resp. kteří zaujímají pozitivní postoj ke každému zaměstnání (i když kvantitativně diferencovaný v rámci pozitivních responzí), kdežto druhý modální vrchol bude pravděpodobně zahrnovat jedince, kteří používají pozitivních i negativních responzí ve vyrovnaném poměru, 1 : 1.

V rámci širšího výzkumu reprezentativních populačních vzorků (např. školní mládeže venkovské i městské apod.) hodláme pak zkoumat sociálně-psychologický a individuálně-diagnostický význam experimentálních výsledků metody.

POZNÁMKY

- ¹ Schürer, M., *Eine neue Interview-Technik und ein Verfahren zur Interessen- und Einstellungsuntersuchung bei Kindern*, Probleme u. Ergebnisse der Psychologie, V, 1962, DVW.
- ² Engelsmann, F., *Dotazníkové metody a jejich diagnostické použití*, Čs. psychologie 4, 1960, str. 222—235.

INVESTIGATING PRE-ADOLESCENT VOCATIONAL ATTITUDES BY A PROVOCATION TECHNIQUE

A pattern of vocational interests of pre-adolescents of the school age is being investigated, especially from the point of view of individual diagnosis for vocational guidance purposes. In order to avoid the shortcomings of an uninspiring intellectual approach of the questionnaire methods, the author makes use of a new „provocation“ technique which is intended to elicit, as far as possible, highly personal and emotionally loaded reactions of the subject, by means of an appropriate motivational approach in a playful setting. Beside obtaining insight into a pattern and content of the subject's vocational interest attitudes (namely his particular preferences and dislikes), the method also allows to reveal certain personality traits, e. g. interest consistency and attitude crystallization as well as specific temperamental qualities, measured by the graded reaction intensity. Further, the subject's discriminative judgment as well as his or her scope of information and orientation in different vocational fields can be ascertained.

The third part of the study gives a detailed description of the steps to be taken in the administration of the test; in the fourth and fifth parts, the selection of the stimuli and the design of the inventory is being analyzed and substantiated — the fifth part deals specifically with the representation of different interest branches within 50 kinds of occupation. The sixth part contains, first, some case illustrations of the results of the test being applied for the purposes of individual diagnosis, second, results obtained by the method in a social-psychological research of interest attitudes and personality traits of a small sample which consisted of 78 pupils of two eighth-form classes in a city school (37 boys and 41 girls). In the meantime, the usefulness of the test is limited to first orientation purposes; the validity, reliability and multidimensional diagnostic capacity await adequate standardization of the test.